

WIESŁAW LESNER
Akademia Pomorska, Słupsk

Obrona praw dziecka w działalności pedagogicznej Janusza Korczaka

... każde dziecko ma prawo do swoich
tajemnic i do swoich marzeń
Dziecko ma prawo być tym, kim jest
i ma prawo do szacunku.

J. Korczak

Trzy idee korczakowskie – godność dziecka, prawa dziecka i dziecięce obywatelstwo – stanowią niezwyklej fundament i podstawę do odkrywania wciąż na nowo oraz propagowania dziedzictwa Korczakowskiego. Niedawno minęło 70 lat od śmierci Starego Doktora oraz jego wychowanków w nazistowskim obozie zagłady w Treblince. Jednocześnie w tym samym czasie przypadło 100-lecie utworzenia przez wielkiego pedagoga i społecznika Domu Sierot w Warszawie. Dlatego też na mocy uchwały Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 16 września 2011 roku ustanowiono rok 2012 Rokiem Janusza Korczaka – jest to wspaniała lekcja, program edukacji społecznej skierowanej zarówno do dzieci, jak też dorosłych. Również Organizacja Narodów Zjednoczonych do Spraw Oświaty, Nauki i Kultury UNESCO wpisała dzień stulecia urodzin wielkiego Polaka do kalendarza pamiętnych dat w dziejach ludzkości.

Sylwetka Janusza Korczaka

Znany pod literackim pseudonimem Janusz Korczak (Henryk Goldszmit) żył w latach 1878(9)–1942. Ukończył studia na Wydziale Medycznym Uniwersytetu Warszawskiego. Natomiast specjalizację w zakresie pediatrii zdobył w Berlinie, Paryżu i Londynie. Pracował w swoim zawodzie w szpitalach dziecię-

cych, prowadząc także działalność jako lekarz prywatny. Bogata jest twórczość literacka dla dzieci oraz publikacje pedagogiczne Janusza Korczaka. Całość jego dorobku piśmienniczego obejmuje 16 tomów zbiorowego wydania *Janusz Korczak – Dzieła*¹.

Największe, niepowtarzalne osiągnięcia uzyskał jako pedagog, psycholog i organizator opieki nad dzieckiem-sierotą. Możliwe to było głównie poprzez kierowanie Domem Sierot przy Krochmalnej 92 w Warszawie (którego był dyrektorem) oraz współpracę z Maryną Falską w „Naszym Domu” na Bielanach. W tych bowiem placówkach wdrożony został nowatorski system opiekuńczo-wychowawczy oparty na idei Nowego Wychowania i pedagogiki humanistycznej.

Siła oddziaływania J. Korczaka dziś wynika stąd, że całym swoim nieposzlakowanym życiem poświadczał wierność zasadom, które głosił, że stał się niekwestionowanym wzorem moralnym oraz symbolem autentycznego, dogłębnego przejścia się losem dzieci – istot najbardziej bezbronnych, oczekujących opieki i pomocy. Był autentycznym badaczem świata dziecięcego.

Jako lekarz, znawca nauk przyrodniczych i zarazem humanista, psycholog, pedagog – J. Korczak nadawał swoim badaniom charakter interdyscyplinarny. W tym tkwi tajemnica jego sukcesów badawczych, wyrażających się w wiedzy o dziecku i dzieciństwie, która szokuje współczesnych².

Jedną z największych wartości nie tylko głoszonej, ale i przekazywanej dzieciom było dobro. Wyrażał przekonanie, że dobra jest więcej na świecie niż zła, mimo iż zdaje się ono dominować. Był również zwolennikiem, wyrazicielem takich wartości, jak dialog, szacunek dla innych, tolerancja. Dlatego też postać i myśli jego są wciąż aktualne, a ruch korczakowski rozwija się zarówno w Polsce, jak i wielu zakątkach świata. Papież Jan Paweł II mówił o Januszu Korczaku jako o symbolu prawdziwej wiary i moralności.

Koncepcja pedagogiczna – system wychowania

Poglądy Janusza Korczaka dotyczące najistotniejszych problemów wychowania, oparte na założeniach filozoficzno-pedagogicznych dotyczących człowieka w ogóle, a przede wszystkim dziecka – jego miejsca i roli w społeczeństwie oraz przysługujących mu praw – składają się na jego koncepcję pedagogiczną. Z tej koncepcji ukształtowany został – realizowany w praktyce – system wychowania stanowiący spójną całość, przeniknięty jedną ideą i jedną logiką pedagogiczną. Służył przede wszystkim dziecku, jego wszechstronnemu rozwojowi, zaspokaja-

¹ J. Korczak, *Dzieła*, t. 1-16, Warszawa 1992.

² *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 2, red. T. Pilch, Warszawa 2003, s. 798.

niu podstawowych potrzeb, przygotowaniu do samowychowania i samodzielnego dorosłego życia.

Przesłaniem systemu była samoistna wartość życia dziecka, a więc to, jakim jest ono dziś, a nie jakim będzie lub ma być w przyszłości. Korczak postrzegał dziecko jako wielką tajemnicę, wskazując, że każde z nich uosabia ściśle określoną i odrębną, niepowtarzalną indywidualność, dla której to indywidualności domagał się wręcz szacunku i w pełni swobodnego rozwoju.

Zarówno w swojej twórczości, jak i w codziennej praktyce wyrażał troskę o wszechstronny rozwój swoich wychowanków, by w przyszłości byli ludźmi o szerokich horyzontach myślowych, posiadali wszechstronną wiedzę, by potrafili doskonalić swoją osobowość. Wierzył w szlachetność i solidarność ludzką, marząc o przyszłym, lepszym świecie.

Podstawowe wytyczne koncepcji pedagogicznej Janusza Korczaka oparte są na filozoficznych i pedagogicznych założeniach dwóch nurtów – nowego wychowania i pedagogiki kultury. Były tłem jego własnych poglądów i przekonań związanych z najważniejszymi problemami wychowawczymi z jednej strony, zaś z drugiej – on sam realizował te poglądy w opracowanym przez siebie systemie wychowania.

Założeniem Nowego Wychowania był swobodny rozwój dziecka, jego wrodzonych skłonności oraz potrzeb poprzez stwarzanie odpowiedniego środowiska i atmosfery, co miało sprzyjać niekrępującej, naturalnej aktywności dziecka oraz umożliwiać mu rozwijanie swoich sił, zdolności, umiejętności. Dzieci wychowywane w takich uwarunkowaniach miały być przyczynkiem nowego społeczeństwa, wolnego od fałszu, przymusu, niesprawiedliwości i nietolerancji, a jednocześnie oddanego wolnej i kreatywnej pracy. Zgodnie z założeniami pedagogiki J. Korczak rozwijał zaś „ducha” swoich podopiecznych, wprowadzał ich w świat wartości ponadindywidualnych, kształtował i wpajał im ideały kultury. Realizował to w codziennej pracy wychowawczej w swoich placówkach – dbał, by w procesie kształtowania osobowości wychowanków czerpać z bogactwa i zróżnicowania form aktywności kulturalnej. Aktywność ta polegała na obcowaniu dzieci z dobrami kultury, wnikaniu i wrastaniu w świat wartości zarówno indywidualnych, jak też społecznych. Uczestnictwo w kulturze stwarzało ogromne pole wszechstronnego rozwoju osobowości dzieci i młodzieży oraz dawało możliwości przygotowania do realizacji samokształcenia i samowychowania.

Stary Doktor postrzegał wychowanie jako proces ustawicznego poszukiwania i tworzenia. Głosił, że wychowanie to wzajemne relacje i oddziaływanie na siebie dorosłych i dzieci, w którym to oddziaływaniu obie strony partycypują w różnym zakresie: dzieci dają wiedzę o sobie, zaś dorośli – przede wszystkim swoje doświadczenie.

Analizując i oceniając z perspektywy czasu Korczakowski system wychowania, podkreślić należy, że poszczególne jego elementy są wciąż aktualne, nie

utraciły znaczenia i tym samym znajdują miejsce w nowocześnie pojętym systemie wychowania.

Troska o prawa dziecka

Bez względu na to, co głośzono, napisano, uczyniono w kwestii praw, jakie należą się dzieciom, faktem jest, że wciąż

[...] odczuwają one dotkliwe skutki braku równouprawnienia – w domu rodzinnym, w instytucjach wychowawczych, na ulicy, wszędzie, na każdym kroku. Ich los i sytuacja zależą całkowicie od ludzi dorosłych, od ich dobrej czy złej woli, odgórnie ustalonych ograniczeń i rygorów. Tak przedstawiał Korczak w swoim czasie sytuację dzieci i taka sytuacja trwa nadal – może w nieco zmienionej postaci³.

Janusz Korczak był niekwestionowanym prekursorem walki o prawa dziecka, wskazywał nierównoprawną pozycję dzieci w społeczeństwie, ich zależność od dorosłych. Podkreślał, że właśnie na dorosłych ciąży ogrom obowiązków w stosunku do dzieci – o charakterze socjalnym, opiekuńczym, wychowawczym – we wszystkich fazach życia i rozwoju, aż do pełnego usamodzielnienia.

Dziecko jest pełnowartościowym człowiekiem od chwili narodzin, na każdym etapie istnienia i ma prawo być sobą takim, jakim jest, jakim pragnie być. Do najbardziej kardynalnych obowiązków ludzi dorosłych należy ochrona dzieci i młodzieży przed wszelkiego rodzaju zagrożeniami i niebezpieczeństwami – agresją, przemocą, głodem, wyzyskiem, okrucieństwami wojennymi. Tak właśnie ujmował J. Korczak swoje obowiązki wobec dzieci, czego niezłomnym potwierdzeniem było to, że ich nie opuścił do końca, w najtragiczniejszym i zarazem ostatnim okresie życia.

Interpretując obecnie obowiązujące dokumenty i akty prawne dotyczące praw dziecka, uwagę zwraca fakt, że więcej mówi się w nich o prawach człowieka niż o prawach swoistych, przysługujących dzieciom jako dzieciom. J. Korczak wskazywał na inny kierunek – zarówno w jego twórczości, jak również praktycznej działalności na planie pierwszym były prawa dzieci jako dzieci, prawa szczególne, odrębne. Wynikały one przede wszystkim z niesprawiedliwego, nierównoprawnego, niekiedy wręcz tragicznego układu stosunków między dorosłymi a dziećmi. Walka o rzeczywiste prawa dziecka jest ściśle sprzężona z przezwyciężaniem tych barier, z próbami uwalniania dzieci od zbyt daleko posuniętej zależności od ludzi dorosłych.

Poznawanie i zgłębianie potrzeb dziecka, walka o dobro, sprawiedliwość i ochronę praw dziecka wypełniły całe życie Janusza Korczaka. Podstawowy motyw jego dzieła pedagogicznego stanowi prawo każdego dziecka do życia i odpo-

³ A. Lewin, *Korczak znany i nieznan*, Warszawa 1999, s. 234.

wiedniego poziomu jakości tego życia we wszystkich jego sferach. Współcześni przypisują Korczakowi tytuł obrońcy Praw Dziecka.

Poddając analizie jego twórczość i działalność pedagogiczną, „można wymienić obszerny katalog praw dzieci – pisze A. Lewin - które należałoby dostrzec, wyodrębnić, nazwać i wprowadzić do mniej czy bardziej oficjalnych dokumentów (krajowych i międzynarodowych), postulujących zmianę sytuacji dziecka – nie tylko w sensie socjologicznym, ale i psychologicznym”⁴ – należałoby dodać: prawnym i pedagogicznym.

Z naczelnej zasady przyjętej przez J. Korczaka, że „dziecko jest równo nam wartościowym człowiekiem” wynika nieustanna troska o wciąż lekceważone przez dorosłych prawa. Spośród wielu praw, o których pisał, mówił i o które walczył jako bezsprzecznie ważne, zasadnicze uznać należy (ujmując w kolejności alfabetycznej):

- prawo do dnia dzisiejszego
- prawo do miłości
- prawo do niepowodzeń i łez
- prawo do niewiedzy
- prawo do radości
- prawo do samostanowienia
- prawo do sprawiedliwości w życiu
- prawo do szacunku
- prawo do tajemnicy
- prawo do upodobań
- prawo do własnego rozwoju i dojrzewiania
- prawo do własności
- prawo do wypowiedzania własnych myśli i uczuć
- prawo do zabawy.

Analizując powyższe, można odnieść się do refleksji cytowanego autora:

Gdyby tego rodzaju prawa zostały uznane i przyznane dzieciom, jakże wiele musiałoby się zmienić w każdej rodzinie, w każdej placówce opiekuńczej, wychowawczej, oświatowej, w każdej instytucji oddziałującej na dzieci i młodzież, a przede wszystkim we wzajemnych stosunkach między dziećmi a dorosłymi. Dorosli nie mogliby już narzucać dzieciom swoich wzorców, poglądów, opinii, wierzeń, gustów. Mogliby jedynie wspierać dzieci, pomagać im w poszukiwaniu własnej drogi życiowej i odpowiadających im wartości społecznych oraz etycznych⁵.

Najważniejszym i szczególnym Korczakowskim prawem jest prawo dziecka do szacunku. Pozwala ono dziecku na wypowiedzanie się w swoich i innych sprawach, upominanie się, a wręcz żądanie stosownych dla siebie rozwiązań. Prawo

⁴ Tamże, s. 243.

⁵ Tamże.

to oznacza w codziennym życiu uprawnienia do trudów rozwoju dziecka i różnorodnych towarzyszących temu rozwojowi pewnych niepowodzeń, potknięć czy też niedoskonałości. Uprawnia także do wsparcia zarówno pedagogicznego, jak również socjalnego i ekonomicznego.

Konkluzją, rezultatem urzeczywistniania prawa dziecka do szacunku jest oryginalne, nowatorskie dziecięce obywatelstwo. Korczak posługuje się tym określeniem w znaczeniu tradycyjnym – powiada o obywatelstwie praw, uprawnień, o prawach politycznych rozumianych jako prawo do głosu, wypowiedzania się, o prawach socjalnych i ekonomicznych. Powiada:

Pierwszym i bezspornym jest prawo dziecka do wypowiedzania swych myśli⁶ – mówiąc dalej – dziecko nie może myśleć jak dorosły, ale może zastanawiać się nad poważnymi zagadnieniami dorosłych⁷.

Dziecięce obywatelstwo jest dla Korczaka zarówno celem, jak i metodą pracy. Ma ogromne znaczenie pedagogiczne, łącząc trzy elementy – samodoskonalenie, samokontrolę i wychowanie we wspólnocie. Ma ono „pozwoić dziecku i wychowawcy odnaleźć linię rozwoju życia, budować swoją biografię – od kontroli zewnętrznej do takiej karności, której podstawą jest wewnętrzne prawo moralne”⁸.

Najważniejsze prawo Janusz Korczak przedstawia i rozwija w szczególny sposób w eseju *Prawo dziecka do szacunku*, który uznawany jest za Korczakowskie pedagogiczne *credo*. Ujmuje je i negatywnie, i pozytywnie. Ujęcie negatywne polega na wskazaniu lekceważenia dziecka, nieufności, uprzedzenia i niechęci do dziecka, krzywdzenia go, poniewierania. Stary Doktor wyraża to między innymi słowami:

Przykro być małym⁹; Mała rynkowa wartość młodego¹⁰; Dziecko nie jest żołnierzem, nie broni ojczyzny, choć wraz z nią cierpi¹¹.

Przeciwieństwem tych oskarżeń jest ujęcie pozytywne, będące fundamentalną tezą J. Korczaka:

Lata pracy potwierdzały coraz rzeczywistościej, że dzieci zasługują na szacunek, zaufanie i życzliwość¹².

⁶ J. Korczak, *Jak kochać dziecko. Prawo dziecka do szacunku*, Warszawa 2002, s. 55

⁷ Tamże, s. 112

⁸ M. Falska, *Zarys organizacji pracy wychowawczej w „Naszym Domu”*, [w:] *Myśl Janusza Korczaka. Nowe źródła*, wybór M. Falkowska, Warszawa 1983, s. 303

⁹ J. Korczak, *Jak kochać...*, s. 155

¹⁰ Tamże, s. 157

¹¹ Tamże, s. 160

¹² J. Korczak, *Wiosna i dziecko*, [w:] *Myśl...*, s. 75.

Janusz Korczak domagając się poszanowania praw dziecka był autentycznym rzecznikiem jego spraw. Korczakowskie prawa dziecka nierozzerwalnie związane są z rozwojem. Dziecko bowiem jest dobrem, dobrem najwyższym i czyni dobro. Łączy się to z niezbywalną jego godnością – dziecko nie jest dodatkiem na człowieka, dziecko jest osobą, człowiekiem tu i teraz. Stary Doktor traktował dzieci nie tylko jako przedmiot troski ze strony dorosłych. Głosił i realizował w praktyce ideę respektowania praw i interesów dzieci, ich samostanowienia i emancypacji, potwierdzając wierność tym poglądom całym swoim życiem.

Kończąc rozważania dotyczące Korczakowskich praw dziecka, należy wskazać na swoisty niejako rodzaj kontynuacji dzieła wielkiego Polaka – w roku 1981 założony został przez prof. M. Łopatkową Komitet Ochrony Praw Dziecka. Dziś jest to organizacja pożytku publicznego, zajmująca się ochroną praw i interesów dziecka oraz jego rodziny. Misją Komitetu jest przeciwdziałanie i zapobieganie wszelkim przejawom krzywdzenia dzieci oraz pomoc rodzinom będącym w sytuacjach kryzysowych. Podkreślić należy, że organizacja ta w swojej działalności inspirowana jest ideami Janusza Korczaka, zabiegając o to, by były one obecne we wszystkich przekazach kierowanych zarówno do rodziców, opiekunów, jak również samych dzieci.

Obrona praw dziecka w działalności pedagogicznej Janusza Korczaka

Postać Starego Doktora, jego koncepcja pedagogiczna, myśli i poglądy – szczególnie te dotyczące miejsca i roli dziecka w społeczeństwie, a nade wszystko przysługujących mu praw – są wciąż aktualne i realizowane. Janusz Korczak wyrażał ogromną troskę o wszechstronny rozwój wychowanków zarówno w swojej twórczości, jak również codziennej praktyce. Był niekwestionowanym prekursorem walki o prawa dziecka; podkreślał, że jest ono pełnowartościowym człowiekiem od momentu narodzin i na każdym etapie swojego rozwoju ma prawo być takim, jakim być pragnie.

W swojej twórczości i działalności pedagogicznej propagował obszerny katalog praw, m. in. do: dnia dzisiejszego, niepowodzeń i łez, niewiedzy, radości, samostanowienia, sprawiedliwości w życiu, szacunku, tajemnicy, upodobań, własnego rozwoju i dojrzenia, własności, wypowiedzenia własnych myśli i uczuć, zabawy. Szczególne miejsce zajmuje prawo dziecka do szacunku, uznawane za Korczakowskie pedagogiczne *credo*.

Janusz Korczak był prawdziwym rzecznikiem praw dziecka, traktował je jako dobro najwyższe. Dzieło Starego Doktora w tym zakresie kontynuowane jest także obecnie poprzez przeciwdziałanie i zapobieganie różnorodnym przejawom krzywdzenia dzieci oraz wspieranie rodzin wymagających pomocy.

BIBLIOGRAFIA

- Bińczycycka J., *Janusz Korczak (1878(9)–1942)*, [w:] *Opieka i pomoc społeczna w poglądach pedagogów XX wieku*, red. A. Datta-Jakubowska, Częstochowa 2000.
- Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. II, red. T. Pilch, Warszawa 2003.
- Falkowska M., *Kalendarz życia działalności i twórczości Janusza Korczaka*, Warszawa 1989.
- Idee pedagogiczne Janusza Korczaka a poszukiwania innowacyjne w różnych krajach*, red. A. Lewin, D. Rusakowska, Warszawa 1985.
- Jakubowski M., *Janusz Korczak i jego dokonania*, Częstochowa 1990.
- Janusz Korczak. Pisarz – wychowawca – myśliciel*, red. H. Kirchner, Warszawa 1997.
- Janusz Korczak – życie i dzieło. Materiały z Międzynarodowej Sesji Naukowej*, Warszawa 1982.
- Lewin A., *Janusz Korczak: źródła i studia*, Warszawa 1983.
- Lewin A., *Korczak znany i nieznan*, Warszawa 1999.
- Matyjas B., *Aktywność kulturalna dzieci i młodzieży w teorii i praktyce pedagogicznej Janusza Korczaka*, Kielce 1996.
- O pedagogikę jako naukę o człowieku. W setną rocznicę urodzin Janusza Korczaka*, red. J. Bińczycycka K., Gorzelok, Katowice 1979.
- Tarnowski J., *Janusz Korczak dzisiaj*, Warszawa 1993.
- Wołoszyn S., *Korczak*, Warszawa 1993.
- Życie i twórczość Janusza Korczaka jako temat filozoficzno-pedagogicznej refleksji*, red. A. Tchozowski, Bydgoszcz 1979.

SUMMARY

Defending the rights of children in the educational activity of Janusz Korczak

The character of the Old Doctor, his concept of teaching, thoughts and ideas – especially ones concerning about the place and the role of children in the society, and above all, their rights – are still valid and implemented. Janusz Korczak expressed a great concern about the all-round development of pupils, both in his work, as well as in a daily practice. He was the undisputed pioneer fighting for the rights of children: Korczak stressed that it is a full-fledged human being from the moment of birth and at every stage of their development has the right to be as he wants to be. In his work and educational activity he promoted an extensive catalog of the rights, among others, the right to the present day, failures and tears, ignorance, joy, self-determination, justice, life, respect, confidentiality, preferences, personal development and getting mature, having the property, speaking their own thoughts and feelings, fun. The special place of the child's right is to be respected, considered as Korczak's teaching "credo". Janusz Korczak was a true attorney of children's rights, he treated them as the highest good. Old Doctor's work in this area continues as at present, by counteracting and preventing various forms of child abuse and supporting families in need of the assistance.